

Pasaules uzskata veidošanās pedagoģiskās iespējas profesionālajā izglītībā Latvijā

Inese Augškalne, *Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts,*
Beatrise Garjāne, *Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija*

Kopsavilkums. Raksta mērķis ir atklāt profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata veidošanās pedagoģiskās iespējas profesionālajā izglītībā. Izmantotās metodes – literatūras un normatīvo dokumentu analīze, ekspertu intervijas un to analīze. Pasaules uzskata veidošanās aktivizēšanai ir nozīmīgi noskaidrot, kuru izglītības paradigmu ietvaros tiek realizēts pedagoģiskais process, kas veicina profesionālo skolu jauniešiem personiski nozīmīgās vērtībās balstītu skatījumu uz sevi, pasauli un sabiedrību, personības vispusīgu attīstību. Šajā aspektā svarīgs kļūst jautājums, kādā veidā, ar kādiem pedagoģiskiem paņēmieniem ir iespējams rosināt personības kvalitatīvas izmaiņas. Balstoties kritiskā konstruktīvisma, kā arī piedzīvojumu pedagoģijas idejās, audzēkņu pasaules uzskata veidošanos varētu sekmēt konsekventa pāreja uz humāno paradigmu profesionālo skolu ikdienas darbā, kur galvenā nozīme joprojām ir pedagoga personībai, pedagoga un audzēkņa sadarbībai un mācīšanās veicinošai mācību videi.

Atslēgas vārdi: izglītības paradigmas, pasaules uzskats, profesionālās izglītības vide.

I. IEVADS

Kopš 20. gs. 90. gadu vidus Latvijas izglītības sistēmā ir notikušas reformas, kas skārušas teju visas izglītības jomas. Teorētiski reformas saistīja ar pāreju uz izglītības humāno paradigmu, kas ir pretstatā padomju jeb austrumu pragmatiskai [1] un rietumu pragmatiskai [2] paradigmai. Paradigmu maiņa nozīmē izglītības būtības jaunu izpratni un katra izglītības procesa komponenta maiņu. Kā galvenā humānās paradigmas iezīme tiek minēta garīguma dimensijas atzīšana, skatījums uz izglītību kā vienu no absolūtajām un mūžīgajām vērtībām [1].

Tomēr sabiedrības vispārējā neapmierinātība ar izglītību joprojām liecina par nopietnām problēmām. Iespējams, ka šo problēmu cēlonis slēpjas apstākļī, ka vēl nav notikusi valdošās paradigmas maiņa un veiktās reformas ir mēģinājumi mainīt iepriekšējā paradigmā atsevišķus elementus, kas nemaz nespēj dot pozitīvu gala rezultātu [3,4,5]. Kaut arī ir iespējama vairāku izglītības paradigmu vienlaicīga eksistence sabiedrībā, ļaujot runāt par „multiparadigmu” [6] un nelineāru paradigmu maiņu [6,7], paliek jautājums par to, kāda izglītības paradigma tad ir valdošā, vai tā atbilst sabiedrības attīstībai izvīzītajiem uzdevumiem. Jāatzīmē gan, ka 20. gs. 90. gados pieņemtā Latvijas izglītības koncepcija [8] bija nopietns solis humānās paradigmas virzienā, kaut arī grūti pateikt, vai tā tiek konsekventi realizēta.

Pievēršoties izglītības paradigmām profesionālās izglītības kontekstā, aktualizējas jautājums par tās galveno mērķi. Pietiekami kvalificētu savas nozares profesionāļu

sagatavošana nonāk pretrunā ar uzdevumu audzināt un attīstīt vispusīgu personību, kas kļūtu par sabiedrības attīstības atbildīgu virzītāju. Tātad profesionālajai izglītībai vajadzētu sagatavot darbiniekus, kas saprot demokrātijas izaicinājumus, darba kultūru, spēj izteikt argumentētus uzskatus un vīziju par to, kādam vajadzētu būt darbam ilgtspējīgā sabiedrībā. Profesionālās izglītības mērķis ir ne vien sagatavot darbinieku, bet arī (iespējams, galvenokārt) audzināt pilsoni, kura izvēles ir ne tikai ekonomisko apsvērumu noteiktas, bet arī politiski izprastas un motivētas ekonomiskajā taisnīgumā. Darbiniekiem mūsdienās ir jāizprot, ko nozīmē demokrācija ekonomiskajā sfērā [9], tāpēc profesionālajā izglītībā ir nepieciešams rast apstākļus personificētu vērtību pārdzīvojumam un pasaules uzskata veidošanās procesam. Vērtībās balstīts pasaules uzskats ļauj cilvēkam veikt apzinātas ekonomiskas un politiskas izvēles, kas ietekmē gan viņa, gan līdzcilvēku nākotni.

II. PASAULES UZSKATS IZGLĪTĪBAS PARADIGMU KONTEKSTĀ

Pasaules uzskata izpētes rezultāti [10] liecina, ka profesionālās izglītības ietvaros notiek pasaules uzskata, kā individuālas paradigmas, veidošanās. Pasaules uzskatu kā individuālu paradigmu ar sabiedrību un tajā valdošajām paradigmām saista sarežģīta mijiedarbības sistēma. Viena no šīs mijiedarbības formām ir izglītība, kas piepilda individuālo paradigmu ar noteiktu saturu, palīdzot veidot attieksmes pret sevi un pasauli ar tās likumsakarībām, tādējādi ietekmējot cilvēka dzīves darbības virzienu. Izglītība ietver personības veidošanas un veidošanās darbību, mācību un audzināšanas vienotību. Izglītība kā līdzeklis un pamats zināšanu, prasmju, personības tālākai pilnveidei un savu spēju realizēšanai vienlaikus ir sabiedrības darbības forma un tās pastāvēšanas nosacījums.

Jaunietim, attīstoties kā personībai, kam veidojas (vai ir izveidojies) noteikts pasaules uzskats, kā vienota, uz vērtībām balstīta, aina, ir lielākas iespējas būt par aktīvu un atbildīgu sabiedrības pilsoni. Šis attīstības un pasaules uzskata veidošanās process var īstenoties atbilstošā izglītības paradigmā.

Analizējot izglītības attīstību un problēmas, ko tā sastop, var novērot, ka pastāv iespēja nošķirt divas paradigmas ar dažādu konceptuālo pieeju. Pirmā paradigma, raksturota kā zinātniski tehnokrātiskā, [11,12] uzsver, ka izglītība kalpo tehnoloģijām un tās galvenais uzdevums ir nodrošināt kvalitāti – intelektuālās un profesionālās sagatavošanas mērogu, kas ir pieprasīts mūsdienu postindustriālajās tehnoloģijās, tai skaitā sociālajās. Civilizācijas attīstības postindustriālā stadija izvirza prasības ne vien izglītības līmeņa paaugstināšanā, bet kvalitatīvi cita intelekta, domāšanas tipa radīšanā, kas spētu piemēroties straujām pārmaiņām ražošanā, tehnikā un sociālajā sfērā.

Kā šīs paradigmas priekšrocība tiek minēta orientācija uz profesionālismu un saikne ar praksi.

Otra, humānā, paradigma, saskata izglītības galveno problēmu tās dehumanizācijā un apstākļi, ka izglītība ir kļuvusi par tirgus un industriālo attiecību kategoriju. Līdz ar to izglītība zaudējusi savu humāno jēgu un orientēšanos uz cilvēka personības attīstību, draudot dehumanizēt visu sociālo realitāti [11]. Tāpēc nepieciešamība noskaidrot personības dzīves jēgu realitātē, ko cilvēks pats radījis, ir īpaši uzsvēra izglītībā. Jēga ir aplūkojama kā cilvēka garīgās būtības bāze kultūras vidē. Kultūrizācija, socializācija un humanizācija ir tikpat svarīgas izglītības sastāvdaļas kā vispārējo un speciālo zināšanu apguve.

Izglītības humānā paradigma tiek pretstatīta padomju (austrumu pragmatiskajai) [1] paradigmai un norādīts, ka tā rodas pēc šīs paradigmas sabrukuma. Tomēr dihotomiju (austrumi–rietumi) izmantojums izglītības problēmām nepiedāvā reālu risinājumu [7]. Tādēļ tiek minēta arī rietumu pragmatiskā izglītības paradigma [2], kura kopā ar austrumu pragmatisko veido veco izglītības paradigmu, kas ir pretstatā jaunajai jeb humānajai. Apskatot paradigmas izglītībā, it īpaši audzināšanā, var sastapt humānās paradigmas pretnostatījumu biheivristiskajai, vēsturiski materiālistiskajai un kristīgajai paradigmai [13].

21. gs. izaicinājumi prasa, lai izglītība ne vien māca audzēkņiem kļūt un būt neatkarīgiem, bet arī vairāk uzmanības pievērš nepieciešamībai sadarboties, izjutot sevi kā daļu no cilvēces, nesaistīt labklājību tikai ar ienākumu līmeni vai īpašumu daudzumu [14]. Tāpat personības attīstības, vērtību personifikācijas, sevis apzināšanās jautājumi, līdz ar to pasaules uzskats, nonāk izglītības centrā. Vērtīborientācijai ir jāpalīdz jauniešiem apzināties savu pašvērtību, izprast cilvēku savstarpējo atkarību vienam no otra, uzsverot „būt”, nevis „piederēt”, gūt prieku no došanas un prasmes dalīties ar citiem, nevis sacensties bagātībā vai sociālajā statusā [14]. Šādi izglītības uzdevumi atbilst humānajai izglītības paradigmai un izvirza priekšplānā mācīšanās un pašaudzināšanas procesu.

Tā kā paradigmu maiņa nozīmē izglītības būtības jaunu izpratni un katras izglītības procesa sastāvdaļas maiņu, kā galvenā humānās paradigmas iezīme tiek minēta garīguma dimensijas atzīšana, skatījums uz izglītību kā vienu no absolūtajām un mūžīgajām vērtībām. Humānā paradigma nostāda izglītību līdzās tādām vērtībām kā svētums, patiesība, godbijība, tikumība. Šīs vērtības atpazīst tikai cilvēks kā garīga būtne, un tās nemainās, mainoties laikmetiem, apstākļiem, izglītības realizēšanas formām un metodēm [1].

Pāreja uz humāno paradigmu nozīmē arī jaunas domāšanas un terminoloģijas lietošanu, kas skaidrotu humanitāti un atspoguļotu humānās paradigmas izglītības ideālu. Humānās paradigmas atslēgas vārdi ir: laipnība, personiskais drošums, patiesīgums, sabiedriskums, tolerance, savstarpējā izpalīdzība, pašnoteikšanās, solidaritāte, saprātīgs kompromiss, izglītojoša vide, godbijība, cieņa, tikumība u.c. [1].

Humānās paradigmas saistība ar vērtīborientāciju rada jautājumu par vērtību izcelsmi, pamatojot to saikni ar aprioro vai transcendentu, tādā veidā var balstīties arī ticībā. Tādējādi pretēji iepriekšējai (padomju) izglītības paradigmai, kura

vienoja vērtīborientāciju tikai ar zināšanām un izslēdza ticības momentu, humānā paradigma paplašina izglītības robežas. Tā skata cilvēku kopveselumā, fiziskā, dvēseles un gara izpausmē, uzsverot audzināšanas kā šo garīgo struktūru atrašanās uzdevumu [2]. Humānā paradigma balstās garīgumā un transcendencē, tādējādi tā ir saistīta ar indivīda brīvību un autonomiju [13]. Šī paradigma pauž atziņu, ka cilvēks ir labs pēc savas dabas un ir brīvs autonomu lēmumu pieņemšanā un izvēlē. Šīs paradigmas ietvaros cilvēks tiek rosināts pašaktualizācijai un atzīts, ka cilvēks pats spēj definēt realitāti, attīstīties, būt atbildīgs par sevi un citiem. Pedagoģijas prioritātes tādā gadījumā ir pārdzīvošana spēju attīstība, emocionālo vajadzību attīstība, estētisko kvalitāšu atklāšana, patstāvība un paškontroles attīstība. Personības tapšanā svarīgas ir personiski nozīmīgas vērtības, motivācija un griba [13].

Tomēr dažādība jautājumā par izglītības paradigām Latvijā, iespējams, liecina, ka paradigmu maiņa vēl nav notikusi. Kaut gan ir vērojama tendence, kas signalizē par humānās paradigmas integrāciju izglītības telpā, ir nepieciešams turpināt tās pozīciju nostiprināšanu. Viena no šādas nostiprināšanas iespējām ir izmaiņas individuālajā paradigmā – pasaules uzskatā.

Pasaules uzskata veidošanās aspektā svarīgs kļūst jautājums, kādā veidā, ar kādiem pedagoģiskiem paņēmieniem ir iespējams rosināt personības kvalitatīvās izmaiņas. Kā liecina veiktā profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata izpēte un profesionālās izglītības programmu analīze [15], personības izmaiņu veicināšana tikai netieši ir atkarīga no izglītības programmu satura. Tādā noteicošā šajā procesā ir pedagoga personība, viņa pedagoģiskās nostādes mācībās, sadarbībā ar audzēkņiem izmantotie metodiskie paņēmieni.

Salīdzinot humāno izglītības paradigmu ar t.s. tradicionālo (iepriekšējo), var vērot mērķu, uzdevumu un metožu atšķirības. Tradicionālā izglītības paradigma ir virzīta uz sabiedrībā eksistējošo zināšanu, prasmju, attieksmju, vērtību reproducēšanu un tālāknodošanu. Tās uzdevums ir saglabāt un uzturēt sabiedrību tādā veidā, kādā tā eksistē. Tādēļ tradicionālajā paradigmā audzēkņi seko skolotājam, mācās pēc programmas, vienādā tempā, neatkarīgi no spējām, un mācīšanās process ir zināšanu „uzņemšanas” process, kura mērķis ir apgūt noteiktu daudzumu akadēmisku zināšanu un prasmju, kas tiek ārēji novērtētas [16]. Mācības balstās uz skolotāju darbību, programmu un mācību grāmatu satura apguvi, audzēkņu savstarpēju konkurenci par mācību rezultātiem, neparedzot iespēju vienam otru atbalstīt. Mācību rezultāti ir izolēti no strauji mainīgās lokālās un globālās vides, mācības notiek noteiktā laikā un vietā (skolā), skolas beigšana nozīmē mācīšanās beigas. Iespēja, ka šādos apstākļos varētu veidoties personificētās vērtības balstīts pasaules uzskats kā individuāla paradigma, kas tiek bagātināta ar saturu visas dzīves laikā, ir visai apšaubāma.

Humānā paradigma paredz mācību individualizēšanu, lokalizēšanu un globalizēšanu [16]. Mācīšana kļūst par procesu, kurā skolotājs veicina, veido apstākļus un atbalsta audzēkņa mācīšanos, pašizziņu un pašaktualizāciju. Mācīšanos stimulē, raisot audzēkņu zinātkāri un motivējot tos domāt, darboties un mācīties. Skolotāji kopā ar audzēkņiem priecājas

par pašu procesu un tā rezultātiem. Pašiem skolotājiem šis process ir mūžizglītības, atklājumu, eksperimentēšanas, pašaktualizācijas, refleksijas un profesionālās attīstības laiks. Humānā paradigma [16] uzsver, ka mācību procesā tiek iesaistītas lokālās un globālās iespējas, tīkli un atbalsta sistēmas, tādas kā interneta resursi, vietējo kopienu programmas, ekspertu darbība u.c.

III. EKSPERTU VIEDOKĻU ANALĪZE

Lai noskaidrotu pasaules uzskata veidošanās iespējas profesionālajā izglītībā, tika izvēlēti vairāki eksperti, kas pārstāv profesionālās skolas Rīgā un reģionos, kā arī Izglītības un zinātnes ministriju vai tās pakļautības iestādes. Rakstā vispārējo priekšstatu par pasaules uzskata veidošanos veido trīs ekspertu viedokļu salīdzinājums (eksperti izvēlēti no katras institūcijas):

Eksperts I – kompetences centra direktors, Dr. paed. (Rīga)

Eksperts II – arodvidusskolas direktore, Mg. paed. (Novada skola vienā no Latvijas reģioniem)

Eksperts III – VISC speciāliste, Mg. paed.

Pēc iepazīšanās ar pētījuma rezultātiem [15] eksperti ir aicināti daļēji strukturētās intervijās raksturot pasaules uzskata veidošanos profesionālo skolu audzēkņiem. Ekspertiem tika jautāts:

- No kā ir atkarīgs audzēkņu pasaules uzskata veidošanās process, un kāda ir skolas loma tajā?
- Kādi ir skolotāja uzdevumi, kompetences un īpašības, kas varētu pasaules uzskata veidošanos veicināt?
- Vai un kādā mērā profesionālās izglītības saturs ir saistīts ar pasaules uzskata veidošanos audzēkņiem?

Visi trīs eksperti uzsvēra audzēkņu pasaules uzskata un tā veidojošo attieksmju saikni ar sociāli ekonomisko situāciju valstī, skolu kā sabiedrības daļu, kas nav ārpus šīs sabiedrības, bet sevišķi jutīgi reaģē uz norisēm sabiedrībā, vienalga, vai tās skar sociāli ekonomisko situāciju, iedzīvotāju labklājību vai attieksmi pret profesionālo izglītību sabiedrībā. (Turpmāk minētajos piemēros saglabāts ekspertu izteiksmes veids.)

Eksperts I: – Apskatījos vērtības, kas darbos tika nosauktas, audzēkņu secinājumi, manuprāt, ir sastatāmi ar sociāli ekonomisko situāciju valstī. 2007. gadā cilvēkiem bija lielas cerības, jo auga dzīves līmenis, bija finansiālas iespējas, tāpēc dzīves un darba motivācija padziļinājās. Bet pēc tam – „luste” pazeminās, un tas pats cilvēks kļūst depresīvs – cerības un sapņi par labklājību un nodrošinātu dzīvi izgaist, līdz ar to mainās motivācija, tāpēc arī audzēkņu secinājumu saturs ir vairāk pesimistisks nekā optimistisks.

Eksperts I: – Mēs varam skolā darīt, ko gribam, piem., idealizēt, bet, nonākot ārējā vidē, kas eksistē neatkarīgi no mūsu gribas, ļoti bieži tas labais, kas tiek šeit izdarīts, tiek atkal pagriezts atpakaļ. Kamēr saglabājas tāda kopējā situācija – ārējās un iekšējās vides pretrunīgā mijiedarbība – diemžēl pozitīvas pārmaiņas kavēsies... Ja audzēknis saskatīs ārējā vidē noturīgas vērtību izpausmes, lūk, tad skolas iekšējā vide jauniešu pasaules uzskatu var ietekmēt diezgan būtiski.

Eksperts II: – Videi ir ļoti liela nozīme. Audzēkņi ietekmē gan skolas, gan ārējā vide. Skolotāja rīcībspēja ir ierobežota, un tas, protams, ir saistīts arī ar finansēm, jo, lai veidotu

pasaules uzskatu, audzēknim ir jāiepazīst pasaule, viņš jāizglīto ne vien skolā, bet arī ārpus tās. Ļoti daudziem lauku jauniešiem ne pamatskolā, ne profesionālajā skolā nav iespēju aizbraukt mācību ekskursijās; pašlaik ir paredzēta tikai viena ekskursija mācību gadā. Bet, ja būtu iespēja biežāk aizbraukt uz teātri, uz koncertu, uz izstādēm, jauniešiem pavērtos cita pasaule, cita vide, viņi varētu redzēto pārdomāt un pēc tam analizēt, un tas veicinātu individuāla pasaules uzskata veidošanos.

Eksperts III: – Vajadzētu celt profesionālās izglītības prestižu, bet to ļoti grūti izdarīt pašai sistēmai. Sabiedrībai vajadzētu mainīt attieksmi pret profesionālo izglītību, lai tie bērni, kas aiziet uz arodskolu, justos pašapzinīgāki un novērtēti, jo viņi tur var mācīties un apgūt ne tikai profesiju, bet arī vispārīzglītojošos priekšmetus, kas palīdz veidot pasaules uzskatu.

Eksperti atzīst profesionālās izglītības ciešo saistību ar sabiedrību kopumā un saskata sabiedrības ietekmi uz profesionālās izglītības panākumiem audzēkņu personības attīstībā un pasaules uzskata veidošanā. Pasaules uzskata izveidē būtiska nozīme ir videi, kurā audzēkņi ir, un arī tai, kurā audzēkņi „nav” (Eksperts II) un ko viņi nevar iepazīt līdzekļu trūkuma dēļ, un tas kavē pasaules uzskata veidošanos. Pēc ekspertu domām, pasaules uzskata veidošanos negatīvi ietekmē arī zems pašvērtējums, kas izriet no sabiedrības bieži vien negatīvās nostājas pret profesionālo izglītību kā zemāk vērtējamu izglītību un ko būtu nepieciešams mainīt (Eksperts III). Zemo audzēkņu pašvērtējumu, kas pasaules uzskata veidošanās procesā rada atsvešinātību un personifikācijas trūkumu, dažādus apkārtējos notikumus nesaistot ar sevi, atzīmē arī Eksperts II, norādot uz nepieciešamību iesaistīt audzēkņus dažādos konkursos un skatēs, iedrošinot tos un aicinot aktīvāk parādīt sevi. Eksperts III saista pašvērtējumu ar negatīvu, reizēm agresīvu uzvedību un vērtību trūkumu.

Jautājums: – Vai bieži ir gadījumi, kad jauniešiem ir zems pašvērtējums?

Eksperts II: – Jā, bieži, /../ar zemu pašvērtējumu faktiski ir 2/3 audzēkņu. Augsts pašvērtējums var būt pat tiem audzēkņiem, kuri nav tie pozitīvākie. Bet tiem, kam ir labākas sekmes, pozitīva attieksme, motivācija utt., pašvērtējums bieži vien var būt ļoti zems, un es domāju, ka to uzspiež daudzi ārējie faktori – tā ir mūsu sadzīve, arī valsts attieksme pret mūsu jaunatni.

Sevis apzināšanās, vērtību pārdzīvojums un zināšanas saliedējas mācību procesā. Atbildot uz jautājumu, kā tas notiek un kas ir izšķirošais faktors, Eksperts II norāda uz mācībām un ārpusstundu darbu.

Eksperts II: – Šie ceļi ir ļoti dažādi. Protams, ir labi, ka jaunieši apzinās un aplicina sevi ar zināšanām, pierāda savus talantus un spējas nodarbībās un skolas ārpusstundu pasākumos, bet ļoti nozīmīgi „Es” veidošanā ir profesionālie konkursi, dažādas sacensības, kur audzēknis var sevi parādīt. Bieži vien viņam kautrība liedz to darīt. Audzēknis varbūt daudz ko zina, bet, būdams starp saviem vienaudžiem, to neizpauž. Arī skolotājam audzēkņa profesionālā un cilvēciskā „varēšana” paslīd garām. Tāpēc jaunieši pat domā, ka ir nenovērtēti, bet mēs, apkārtējie, to nemaz nezinām, ka nav novērtēti.

Jautājumā par skolotāja lomu un skolotājam nepieciešamajām kompetencēm, kas varētu veicināt audzēkņu pasaules uzskata attīstību, eksperti uzsvēra pedagoga atvērtību visam jaunajam, spēju mācīties, ieinteresētību sava darba rezultātos – ar to saprotot audzēkņu attīstību un izaugsmi. Vienlaikus jautājums skar arī ģimenes lomu, un Eksperts I atzīmē, ka veiksmīgam rezultātam ir jāveido trijstūris: skolotājs–audzēknis–ģimene. Tiek minēts, ka šobrīd daudzus uzdevumus, ko neveic ģimene, ir spiesta uzņemt skola, līdz ar to pedagoga pienākumu un atbildības loks paplašinās, un spriedze pieaug. Eksperts III norāda uz skolas vides atbalsta nozīmi un katru skolotāja pienākumu audzināt, līdz ar to arī veicināt pasaules uzskata veidošanos. Vienlaikus tiek atgādināta nepieciešamība pēc vienotām prasībām skolā, skolotāju vārdu un darbu saskaņas, tātad arī pēc personificētām vērtībām, par ko liecinātu pedagogu rīcība.

Eksperts III: – Skolā audzināšanas darbam ir jānotiek ikvienā mācību stundā, un ikviens skolotājs ir arī audzinātājs.

Otrkārt, svarīga ir skolas vide – cik tā ir atbalstoša, interesanta, saistoša tam pašam skolēnam, vai tur ir sarunas ar klases audzinātāju, vai tur ir skolēnu pašpārvalde, vai kādi pasākumi, vai tur ir tradīcijas, vai visi skolotāji zina vienotos noteikumus un tos respektē, kā saskan viņu vārdi un darbi.

Eksperts I: – Bet lielākais devums ir no profesionālā pedagoga, tā, kas māca praktisko [prasmi – I. A.], un audzēkņa mijiedarbības. Ja ir profesionāls pedagogs pēc aicinājuma, nevis cilvēks, kas vienkārši atnācis pavadīt laiku, tad viņš gribot negribot tās [ģimenes funkcijas – I. A.] pārņem lielā mērā. Tomēr pedagogs vien nevar aizstāt [ģimeni – I. A.], jo grupā ir 20–30 audzēkņi, un viņš nevar katram jauniešim „iedot” to trūkstošo ģimeniskumu, bet katrā gadījumā tas tiek no skolas un pedagoga prasīts.

Eksperts II: – Ar savu piemēru viņš [pedagogs – I. A.] var kļūt audzēknim par atdarināšanas vērtu, tad audzēknis ļoti pieķeras savam skolotājam. Tā bieži notiek ne tikai ar audzēkņiem, kas ļoti labi mācās vai ir sabiedriski aktīvi. Piemēram, izlaidumos mēs konstatējam, ka tas, kam ne vienmēr bijušas labākās sekmes, novērtē skolotāju, to stingrāko skolotāju, kas nav piekāpies audzēknim, bet licis mācīties. Es domāju, ka skolotājs ir sūtība.

Eksperts III: – Skolotājam arod sistēmā ir grūta sadarbība ar vecākiem, ģimeni; ja vecāki ir uzticējuši skolai savu bērnu, tad viņiem liekas, ka visi audzināšanas un mācību jautājumi atrisināsies paši no sevis.

Eksperts I norāda uz spriedzi, ko skolotājam rada sociāli ekonomiskā situācija, un skolotāja potenciāla ierobežotību.

Eksperts I: – Mēs, pedagogi, jau arī esam no šīs pašas sabiedrības, kam audzināšanas problēmas „uzliek” sociāli ekonomiskā situācija. Cik ilgi mēs varam tās risināt, uzskatīties ilgāk par savu darba laiku un ar jauniešiem strādāt? Tas, protams, dod rezultātu, bet pedagogam arī ir sava dzīve. Vienam otram ģimenē ir tādas problēmas, ka viņš ir skolā no zvana līdz zvanam un ne minūti ilgāk.

Eksperts II atzīst, ka ir svarīgi, lai pašam skolotājam būtu pasaules uzskats, svarīga ir pedagoga personības ietekme uz audzēkni, prasme audzināt ar savu piemēru, arī Eksperts III norāda uz skolotāja personības, attieksmes un darbības

nozīmīgumu, lai jauniešiem veicinātu pasaules uzskata veidošanos. Eksperts II un Eksperts III atgādina, ka skolotāja profesija ir aicinājums, misija, kas prasa īpašu harizmu.

Eksperts II: – Pirmkārt, jau pašam skolotājam ir jābūt pasaules uzskatam, lai viņš varētu mācīt citus, protams, ka viņam ir jābūt šīm kompetencēm. Un varbūt nemaz nav vajadzīga pedagoģiskā izglītība vai izglītība, teiksim, saskarsmē, psiholoģijā vai ētikā, lai veidotu šo uzskatu. Ja tas ir no sirds, ja pats ir erudīts, pats ir ar savu „Es”, pats ir ar savu harizmu, tad var mācīt arī audzēkni. Šīs īpašības būtu vajadzīgas audzinātājam, bet, protams, ne visiem tādas ir.

Eksperts II: – Skolotājam ir jābūt ļoti lielam profesionālim, lai viņš šo pasaules uzskatu jebkurā priekšmetā veidotu, bet ikdienas skolotājs to nevar izdarīt.

Eksperts III: – Skolēna personības veidošanās ir atkarīga no skolotāja personības, no viņa piemēra, no viņa konsekvantajām prasībām, no viņa cieņpilnās attieksmes, no jēgpilnās darbības saistībā ar skolēniem.

Es domāju, ka skolotājiem ir ļoti, ļoti svarīgi izprast to, ka viņi nav tikai sausu zināšanu devēji, bet prasmes, iemaņas vai attieksmes jāveido katru stundu. Protams, ka tas ir grūti un tam nav laika. Un skolotājs – tā ir misijas apziņa. Es vienmēr uzskatu, ka visbriesmīgāk ir tad, ja skolotājs ir vienaldzīgs, tad tas ir bēdīgi.

Atbildot uz jautājumu par programmu satura saistību ar pasaules uzskata veidošanos, eksperti ir pārliecināti, ka programmas saturs ir ļoti svarīgs un tādu mācību priekšmetu kā ētika, estētika, ģimenes ētika, filozofijas pamati iekļaušana varētu veicināt vērtību apzināšanos. Tas ļautu skolas pedagogu kolektīvā iekļaut vēl vienu skolotāju – profesionāli filozofijā. Tomēr galvenais skolotājiem ir saprast, kā ar savu (jebkuru) priekšmetu veicināt vērtību pārdzīvojumu un pasaules uzskata veidošanos.

Eksperts I: – Bet nedomāju, ka tieši mācību programma ir noteicošā. Tā ietekmē, bet lielākais īpatsvars noteikti ir profesionālo pedagogu ziņā.

Eksperts II: – Manuprāt, noteikti svarīga ir mācīšanas metodika, jo, protams, pasaules uzskatu un personības veidošanu var veicināt jebkurš skolotājs jebkurā priekšmetā, bet mēs gribam vienmēr atrast mācību saturā atsevišķu priekšmetu. Ja mums visi skolotāji būtu, teiksim, ar augstām zināšanām tieši audzināšanas jomā, personības veidošana būtu galvenais mācību mērķis. Bet, ja profesionālajās skolās vēl būtu tādi priekšmeti kā ētika, estētika un ģimenes ētika, filozofijas pamati, protams, tad būtu arī speciāls cilvēks, kas varētu palīdzēt citiem skolotājiem. Bet galvenais tomēr ir metodika.

Eksperts III: – Skolotājiem ir jāsaprot, ko ar savu mācību priekšmetu katrs var dot praktiskajai dzīvei. Praktiskai darbībai, arī attiecībām. Literatūra ir ļoti pateicīgs priekšmets, arī citi humanitārie priekšmeti, kur var caur tēliem izrunāt attiecības un veidot savu attieksmi – pret tēliem vai pašam pret sevi, uzskatus, kas ir labi vai slikti.

Kopumā eksperti atzīst, ka audzēkņu pasaules uzskats veidojas ģimenes, skolas (pedagoga) un paša audzēkņa mijiedarbības rezultātā. Iespējamo rezultātu ietekmē gan programmas saturs, gan arī pedagoga kompeten-

ces, pedagoga personība, pedagoga pasaules uzskats un ieinteresētība, kā arī prasme saliedēt vienotā procesā mācības (teorētiskās un praktiskās) un ārpusklases pasākumus. Eksperti uzsver pedagoga kompetences kā noteicošo un primāro faktoru pasaules uzskata veidošanas veicināšanā. Eksperti atzīmē ģimenes nerealizētās iespējas vērtību pārdzīvojumā un audzēkņu pašvērtējuma veidošanā, profesionālās skolas ierobežotās iespējas šos procesus kompensēt mācību laikā.

Eksperti atzīst vides ietekmi uz pasaules uzskata veidošanos, saprotot ar to gan sabiedrību kopumā, gan sociālekonomisko vidi, gan skolu, gan iespējas audzēkņiem būt ārpus ierastās apkārtnes un iepazīt kultūras mantojumu. Šī doma sasauca ar piedzīvojumu pedagoģijas idejām un iespējām.

Piedzīvojumu pedagoģija balstās mācīšanās pieredzē, kura iegūta, risinot reālās pasaules problēmas autentiskā un sadarbību veicinošā vidē. Tādā gadījumā pētniecība ir mācību procesa sastāvdaļa: jauniešs saskata un risina kompleksas problēmas, kas paredzētas mācību programmā un ko viņš sastop ar tehnoloģiju, mācību partneru, skolotāju, ekspertu starpniecību. Rezultātā veidojas naratīvs, kas pauž mācībās iegūto pieredzi un piedzīvojumu, uz kā šī pieredze balstās [17]. Tādā veidā mācības tiek uztvertas kā process, kura iznākums dažādiem skolēniem var būt atšķirīgs, jo ir atkarīgs no viņu iepriekšējās pieredzes.

IV. IETEIKUMI PASAULES UZSKATA VEIDOŠANĀS VEICINĀŠANAI

Balstoties kritiskā konstruktīvisma, kā arī piedzīvojumu pedagoģijas idejās, audzēkņu pasaules uzskata veidošanos varētu sekmēt konsekventa pāreja uz humāno paradigmu profesionālo skolu ikdienas darbā.

Pēc ekspertu konstatējuma, galvenā nozīme ir pedagoga personībai, pedagoga un audzēkņa sadarbībai un mācīšanās veicinošai mācību videi. Tāpēc ieteikumi, kā šo procesu pilnveidot, ir strukturējami trijos virzienos:

- pedagoga personības attīstība,
- pedagoga un audzēkņa sadarbība,
- mācīšanos veicinoša mācību vide.

1. TABULA

IETEIKUMI PASAULES UZSKATA VEIDOŠANĀS VEICINĀŠANAI

Pedagoga personības attīstība	Pedagoga un audzēkņa sadarbība	Mācīšanos veicinoša mācību vide
1. Stimulēt pedagoga personības iekšējos procesus: pašuztveri, pašanalīzi, pašvērtējumu, kas veicina pašapziņu un pašcieņu	1. Organizēt audzēkņa iekšējo psiholoģisko procesu stimulēšanu mācību procesā veicinot pašanalīzi, pieredzes analīzi, refleksiju	1. Moduļu veida plānojumu piemērot arī teorētiskajām nodarbībām
2. Attīstīt refleksijas prasmi	2. Attīstīt refleksijas prasmi, paredzot refleksiju atbilstoši mācību nodarbības mērķim	2. Dot iespēju pedagogam kopā ar audzēkņiem plānot mācību nodarbību laika sadalījumu; 3. Izmantot integrētās nodarbības

Pedagoga personības attīstība	Pedagoga un audzēkņa sadarbība	Mācīšanos veicinoša mācību vide
3. Aktualizēt morāles jautājumus pašrefleksijā	3. Aktualizēt morāles jautājumus, iekļaujot mācību saturā vispārējās un profesionālās ētikas dilemmas	4. Paredzēt laiku individuālām sarunām starp pedagogu un audzēkni
4. Apgūt un attīstīt dialoga prasmes, atzīstot audzēkni par līdzvērtīgu dialoga partneri	4. Veidot dialogu starp pedagogu un audzēkni, iepazīstot abu pušu līdzšinējo pieredzi; 5. Aktualizēt dialogu par sociālajiem procesiem jebkura mācību priekšmeta nodarbībās	5. Piemērot mācību vidi dialoga veidošanai
5. Uztvert un īstenot mācīšanās procesu kā piedzīvojumu	6. Balstīt mācīšanos audzēkņu pieredzē, veicināt individuālo vērtību pārdzīvojumu refleksijā	6. Iekļaut piedzīvojumu mācību procesā, paredzot iespēju izmantot dažādas ārpuskolas vides kā mācību vidi

Aptaujātie eksperti pasaules uzskata veidošanos lielā mērā saista ar skolotāja personību, tās attīstību un profesionālo izaugsmi. Šajā procesā būtiska ir pedagoga iepriekšējā pieredzē iegūto zināšanu un prasmju novērtēšana, kvalitatīva savas profesionālās darbības analīze [18] un pašvērtējums ar pašanalīzi.

Pedagoga personības attīstība, kas ietver profesionālo pašizaugsmi, balstās uz trīs galvenajām pašvērtējumā apzināmajām darbībām: pieredzes, radošuma un refleksijas. Šo darbību uzdevums ir apzināt savu pieredzi un izprast sava darba jēgu, refleksijā atklāt stiprās un vājās puses, rast iedvesmu jaunām radošām idejām [18]. Nenoliedzot pedagoga radošuma nozīmi izglītībā, audzēkņu pasaules uzskata veidošanās kontekstā īpaši atzīmējama ir pedagoga refleksija, kas ļauj attīstīt pedagoga profesionālās kompetences un metakompetences, tādējādi ietekmējot viņa darbību mācību procesā.

Pasaules uzskata veidošanās procesā svarīgi iekšējie psiholoģiskie procesi, kas ietver pašizziņu, pašuztveri, pašanalīzi un pašvērtējumu, kas refleksijā summējas kā pašrefleksija. Tie ir grūti konstatējami ārējam vērotājam, taču būtiski pašai personībai, jo no tiem ir atkarīga pašapziņa (spēja) un pašcieņa (attieksme), kas lielā mērā nosaka pārējās attieksmes, kuras rezultējas pasaules uzskatā un ļauj saskatīt dzīves jēgu. Ja audzēkņi ir šī procesa sākumā un vēl ir tajā jāievada, tad no pedagogiem jau var gaidīt noteiktu dzīves jēgas apzināšanos (jēgpilnību), kas ļauj cilvēkam būt saskaņā ar sevi, izjust saistību ar citiem, saistībā ar pasauli un dzīvi piedzīvot transcendences pieredzi. Dzīves jēgas trūkums saistīts ar atsvešinātību, kas bloķē cilvēka potenciālu, izolē to no citiem, padara dzīvi bezmērķīgu.

Personības iekšējie procesi attīstās, ja ir iespējama refleksija Refleksijas veicināšanai ir nepieciešams noteikts laiks. Tādēļ svarīgi mācību procesā profesionālajā izglītībā šādu iespēju nodrošināt, atbilstoši organizējot mācību vidi. Iespējams, ka mācību organizācija, īstenojot modulāro pieeju arī teorētiska-

jās nodarbībās, ļautu pedagogiem kopā ar audzēkņiem plānot mācību laika sadalījumu un dotu iespēju rast laiku refleksijai un pašrefleksijai. Refleksijas prasme kā jebkura prasme ir jāattīsta un jānostiprina, tādēļ svarīgi to lietot regulāri. Ja mācību nodarbības ir moduļu veidā un viena nodarbība ir vismaz viena mācību diena, iespējams, ka ir lietderīgi iekļaut katrā mācību nodarbībā refleksiju par to, kā un vai individuāli ir sasniegts nodarbības mērķis, kā šī mērķa sasniegšana (vai nesasniegšana) iespaido konkrēto cilvēku. Šādā veidā notiek gan iegūto zināšanu un prasmju individuālās jēgas un attieksmes fiksēšana, gan pašizziņa, gan pašvērtējums.

Pasaules uzskata konstruēšanas kontekstā īpaši nozīmīga ir personificētu vērtību veidošanās – vērtību pieņemšana par savām, kas notiek vērtību pārdzīvojuma rezultātā. Šajā procesā ir nepieciešama refleksija par vērtībām, gan vispārējām, gan profesionālajām, un iespēja dalīties savās pārdomās par šiem jautājumiem, nebaidoties no kritiski vērtējošas pieejas varbūt vēl līdz galam neizprastām izjūtām. Tāpēc profesionālās izglītības saturā vēlams ietvert dažāda veida ētiskās dilemmas, papildinot to izskatīšanu ar dialogu starp audzēkņiem vai audzēkni un pedagogu, vai individuālu audzēkņa sarunu ar pedagogu. Pedagoga profesionālā kompetence tādēļ prasa noteiktu dialoga vadīšanas prasmju apguvi un gatavību šīs prasmes pielietot, bet mācību vides kontekstā nepieciešams plānot vietu un laiku pedagoga individuālām sarunām ar katru audzēkni.

Piedzīvojums kā īpašs izaicinājums, kas ietver arī pārdzīvojumu, jaunu atklājumu iespēju, māca sadarboties kopīga mērķa sasniegšanai, paver papildus veidus personības attīstībai un pasaules uzskata veidošanai šajā procesā. Piedzīvojumu pedagoģija ļauj izmantot dažādas iespējas, lai pārvērstu mācības (teorētiskās un praktiskās) par piedzīvojumu, mainot audzēkņiem ierasto skolas vidi uz vidi dabā, uzņēmumā, vietējā kopienā, kultūras iestādē utt., tādā veidā veicinot iespēju reaģēt uz pārmaiņām, jauniem apstākļiem un cilvēkiem. Audzēkņi šajā procesā individuālo vērtību pārdzīvojumu apzinās refleksijā.

Pasaules uzskata kā pamatattieksmes pret pasauli veidošanās profesionālajā izglītībā ir skatāma arī mācību procesa kontekstā, pievēršot uzmanību mācību mērķim, saturam un vērtēšanai. Tā kā pasaules uzskats veidojas kā attieksmju summa, kas vienlaikus ir arī to pamatojums, attieksmes kļūst par galveno komponentu jaunā profesionāla veidošanās procesā. Tādēļ attieksmēm jābūt ietvertām mācību mērķos un rezultātos, saistot tos ar personības attīstību. Šī iespēja attiecas uz jebkuru no profesionālās izglītības priekšmetiem vai nodarbībām. Individuālās pieredzes respektēšana mācīšanās procesā un refleksija par iegūto zināšanu un prasmju jēgu, kas iekļauta mācību saturā vienlaikus ar piedzīvojuma un vērtību pārdzīvojuma elementiem, veicina sevis un pasaules jēgas apzināšanos, tātad pasaules uzskata veidošanos.

Arī mācību rezultātu vērtēšanai no līdzekļa, ar kuru audzēkņi tiek kontrolēti, šķiroti vai sodīti, ir jākļūst par instrumentu, kas palīdz mācīties un atbalsta audzēkņus šajā procesā. Tādēļ vērtēšanas akcenti ir virzīti uz pašvērtējumu, pašnovērtējumu un pašanalīzi, individuālā progresa izvērtē-

šanu – refleksiju par jauniegūto zināšanu un prasmju saistību ar iepriekšējo pieredzi citas pieredzes konstruēšanā.

Pasaules uzskata veidošanos audzēkņiem var veicināt sekojošu soļu vai posmu realizēšana mācību procesā: 1. Sākotnējā pieredze; 2. Piedzīvojums; 3. Refleksija; 4. Jauna pieredze; 5. Jauns piedzīvojums; 6. Refleksija; utt., nodrošinot kopējo virzību uz pasaules uzskatu kā dzīves darbības pamatotāju. Mācību process sākas ar sākotnējo, bet apzināto pieredzi, kas ir veidojusies ģimenē un skolā pirms profesionālās izglītības uzsākšanas un kurā ir ģimenes paraugā un tradīcijā balstīto vērtību pieredze.

Mācības jaunā vidē ar jaunu, konkrētu mērķi – kvalifikācijas iegūšanu – audzēkņim ir piedzīvojums. Šī piedzīvojuma gaitā notiek gan mācīšanās, gan praktiskā darbība, kurā vēlams ietvert arī tiešā veidā piedzīvojumu pedagoģijas ieteiktos elementus, lai veicinātu vērtību pārdzīvojumu kā piedzīvojuma daļu.

Refleksija par piedzīvoto un pārdzīvoto, par piedzīvotā saistību ar iepriekšējo pieredzi un iepriekšējās pieredzes izvērtējumu ļauj konstruēt jaunas zināšanas un attieksmes. Vienlaikus refleksijā notiek savas lomas piedzīvojumā un savas darbības izvērtējums: pašvērtējums, kas ir svarīgs solis sevis (personības) veidošanā (konstruēšanā).

Pamatojoties uz to, veidojas jauna pieredze, kas ietver audzēkņa paša konstruētās zināšanas un vērtības. Jaunajai pieredzei seko cits piedzīvojums utt. Šādā veidā tiek veicināts individuāls vērtību pārdzīvojums un zināšanu konstruēšana, balstoties uz individuālo pieredzi. Tādā veidā audzēkņi konstruē personificētas vērtības kā pasaules uzskata kodolu un veido attieksmes pret apkārtējo realitāti, kas izpaužas pasaules uzskatā kā konstruktīvā pamatattieksmē un ļauj apzināties dzīves jēgu.

V. SECINĀJUMI

1. Paradigmu maiņa sabiedrībā izvirza prasību nomainīt izglītības paradigmu uz humāno izglītības paradigmu, kas atzīst katru personu par talantīgu un spējīgu veidot (konstruēt) savu izglītību, balstoties uz personīgo pieredzi un interesēm. Šāda izglītības paradigma paredz, ka viss izglītības process, tā organizācija, vide un iesaistīto profesionāļu (pedagogu) darbība ir vērsta, lai palīdzētu un radītu apstākļus audzēkņim izglītības procesā panākt savas personības kvalitatīvas izmaiņas. Šīs personības izmaiņas iever arī individuālās paradigmas – pasaules uzskata – metamorfozes, kas liecina par personas pozicionēšanos sabiedrībā. Situācija Latvijas izglītības sistēmā raisa jautājumu par to, vai un kā pāreja uz humāno paradigmu izglītībā ir notikusi.
2. Ekspertu intervijas apstiprina, ka audzēkņu pasaules uzskats veidojas ģimenes, skolas (pedagoga) un paša audzēkņa mijattiecību un mijiedarbības rezultātā. Pedagoga kompetence, pedagoga personība, pedagoga pasaules uzskats un profesionālā ieinteresētība ir noteicošie faktori, kas var veicināt audzēkņu pasaules uzskata veidošanos.
3. Pasaules uzskata veidošanos ietekmē vide (gan fiziskā, gan sociālā), kurā nepieciešams radīt apstākļus, lai audzēkņi

varētu praktiski veidot saikni ar sabiedrību ārpus skolas, vietējo kopienu, iepazīt kultūras mantojumu.

4. Pasaules uzskata veidošanos audzēkņiem profesionālajās skolās ir iespējams veicināt:

- nodrošinot pedagogu personības tālāku attīstību, pilnveidojot pedagogu mūžizglītību, pieredzes apzināšanu refleksijā, pašvērtējuma prasmes;
- veidot pedagogu un audzēkņa sadarbību audzēkņa personības attīstībai, paredzot kopīgu mācību procesa plānošanu, iekļaujot šajā procesā pedagoga un audzēkņa individuālas sarunas, pedagoga virzītu audzēkņa refleksiju par mācību pieredzi, mācīšanos kā piedzīvojumu un mācīšanos piedzīvojumā;
- atbilstoši humānajai izglītības paradīgai pārveidojot mācību vidi audzēkņu mācīšanās vajadzībām.

LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] Beļickis, I. *Izglītības humānā paradīga un Latvijas izglītības reforma*. Rīga: Pedagogu izglītības atbalsta centrs, 1995. 82 lpp
- [2] Beļickis, I. *Vērtīorientētā mācību stunda*. Rīga: RaKa, 2000. 280 lpp
- [3] Kuhn, T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University Chicago Press, 1996. 212 p.
- [4] Laszlo, E. *Introduction to Systems Philosophy: Toward a new Paradigm of Contemporary Thought*. New York: Gordon and Breach Science publishers, 1984. 232 p.
- [5] Laszlo, E. *Quantum Shift in the Global Brain: How the New Scientific Reality Can Change Us and Our World*. Rochester: Inner Traditions, 2008. 184 p.
- [6] Agapova, N. *Fenomen smeny obrazovatelnyh paradim v istorii kul'tury. Filosofija obrazovaniya*, N 2.2008. c. 20-29. [tiešsaiste] [skatīts 5.04.2012.] Pieejams: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/19511382>
- [7] Silova, I. *Globalizācija un postsociālisma pārmaiņas izglītības jomā. Zinātnisko rakstu krājums Izglītība izaugsmei: Pagātne, Tagadne un nākotne*. Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un letonikas 4. kongress, 2011. gads.
- [8] *Latvijas Izglītības koncepcija* (Latvijas Vēsture, 1997. Nr. 3 (27), 75.-95. lpp
- [9] Kincheloe, J. *How Do We Tell the Workers? The Socioeconomic Foundations of Work and Vocational Education*. Westview Press, 1999. [tiešsaiste] [skatīts 19.05.2011.]. Pieejams: <http://www.questia.com/>
- [10] Augškalne, I., Garjane, B. *Comparative Analysis of Weltanschauung in Vocational School Students*. In: Rural environment. Education. Personality. (REEP): proceedings of the 5th International scientific conference, 2012, March 21st–22nd, Jelgava. Latvia University of Agriculture. Faculty of Engineering. Institute of Education and Home Economics. Jelgava: Latvia University of Agriculture, pp. 291-306.
- [11] Alijevs, R. *Izglītības filozofija*. Rīga: Retorika A, 2005. 288 lpp.
- [12] Spring, J. *A New Paradigm for Global School Systems: Education for a Long and Happy Life*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2007. 215 p.
- [13] Geikina, L. Audzināšanas paradīgu antropoloģiskie aspekti. *Ceļš*, Nr. 8. LU Teoloģijas fakultātes izdevums, 2008. 67.–98.lpp
- [14] Thomas, W. *Neuroscience, Education and Decline of Self-Deception. Shaping a New Educational Landscape: Exploring possibilities for education in the 21 st century*. London: Continuum, 2010. pp. 107-113.
- [15] Augškalne, I. *Profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata izpēte*. Promocijas darbs pedagoģijas doktora zinātniskā grāda ieguvei. Jelgava, LLU, 2012.161 lpp.
- [16] Barr, R., Tagg, J. *From Teaching to Learning – New Paradigm for Undergraduate Education*. Change, November, December 1995, pp. 13-25. [Tiešsaiste] [skatīts 13.03.2012]. Pieejams: <http://critical.tamucc.edu/~blalock/readings/tch2learn.htm>
- [17] Veletsianos, G., Doering, A. *Long Term Student Experiences in a Hybrid, Open Ended and Problem Based Adventure Learning Program*. Australian Journal of Education Technology, Vol. 26 (10), 2010. p. 280-296. [Tiešsaiste] [skatīts 11.01.2012.]. Pieejams: <http://www.eric.ed.gov>
- [18] Lanka, A., Gudzuka, S., Baldiņš, A. u.c. *Iepriekšējā pieredzē gūto zināšanu un prasmju novērtēšana profesionālās izglītības skolotāju izglītībā*. Rīga: RTU, 2010. 46 lpp.

Inese Augškalne, Dr. paed. (2012. Latvian University of Agriculture, Institute of Home Economics and Education). Research fields: Weltanschauung in philosophy and education. Personality development in vocational education. Critical constructivism and world-view construction process. Adult education. Deputy director and lecturer of Riga Higher Institute of Religious Sciences, 4 Klosters Street, Riga, LV-1050, Latvia, phone+ 371 29725945, e-mail: inkalne@gmail.com.

Beatrise Garjāne, Dr. paed. (1998. Latvian University, Institute of Education and Psychology). Research fields: Values philosophy, values in education, adult education, adult pedagogy. Interdisciplinary research Professor, Riga Teacher Training and Educational Management Academy, 1 Imantas 7. linija, Riga, LV-1083, Latvia, phone + 371 29710211, e-mail: beatrise.garjane@rpiva.lv

Inese Augškalne, Beatrise Garjāne. The pedagogical possibilities of the formation of a personal worldview in vocational education in Latvia

Vocational education is not only training professionals, but also forming citizens, therefore it is necessary to create conditions for personalised experience of values which make possible creation of world view. World view based on values allows people to make responsible economic and political choices that affect both the individual and the society.

The aim of the study is to reveal the opportunities of world view formation in the vocational education of Latvia. In order to perform this, analysis of literature and documents as well as experts' interviews and analysis of those was performed.

For the world view formation it is important to build an educational paradigm, which influences the teaching-learning activities in vocational education of Latvia. Understanding this paradigm helps to understand the way in which vocational school students can create value-based view of themselves, nature and society and thus achieve personality development. The educational practices which can promote qualitative changes in personality then are of great importance. The consequent implementation of the humanitarian paradigm in the vocational education and realization of the critical constructivism and adventure education ideas can contribute to that purpose. The personality of the teacher, teacher and student collaboration and learning environment are the main tools to make the formation of student's world view possible during vocational education. World view formation is influenced by both physical and social environment. It is necessary to create possibility for students to link with the local community, experience cultural heritage. Further development of teacher personality may encourage them to transform learning environment and explore with the students the adventure of the learning, and the reflection of learning experiences.

Инесе Аугшкayne, Беатрисе Гаряне. Педагогические возможности развития мировоззрения в профессиональном образовании Латвии

Главной целью профессионального образования является не только подготовка работников, а воспитание гражданина, поэтому необходимо создать условия для персонификации общих и индивидуальных ценностей в процессе развития мировоззрения. Мировоззрение, основанное на ценностях, позволяет личности делать осознанный и ответственный экономический и политический выбор, который влияет на будущее его и других членов общества.

Цель статьи – определить педагогические возможности для развития мировоззрения учеников профессиональных школ. Цель была достигнута с помощью теоретических методов, таких как анализ литературы, нормативных документов, эмпирических методов, т.е. интервью экспертов, анализа содержания.

Для актуализации мировоззрения важно исследовать, в каких парадигмах образования происходит педагогический процесс, способствующий всеобщему развитию личности. Основываясь на концептах критического конструктивизма и педагогики приключений, можно предположить, что развитию мировоззрения у учащихся будет способствовать последовательное воплощение гуманной парадигмы в ежедневной работе профессиональной школы. Решающую роль в решении данной задачи играет личность педагога, его взаимодействие с учащимися, а также среда обучения, способствующая развитию мировоззрения. Для этого необходима среда, создающая возможность контакта с обществом вне школы, освоению культурных ценностей. Также важно дальнейшее совершенствование личности педагога, его умение при инновациях в учебном процессе повышать навыки учащихся анализировать, применять рефлексию и самооценку.